

Onder de titel *Metamorfoze* geeft het Bureau voor Conservering van Bibliotheekmateriaal, ondergebracht bij de Koninklijke Bibliotheek, uitvoering aan het Nationaal Programma voor Conservering van Bibliotheekmateriaal, een initiatief van het Ministerie van OCenW.

in dit nummer:

- 1
Mei 2001
Een nieuwe lente en een nieuwe eeuw
- 2
Metamorfozen
De metamorfose van Jean-Michel Jarre
- 3
Metamorfoze in beeld
Krantenproject nadert voltooiing
- 4
Metamorfoze, oud en nieuw
De strijd tegen papierverval wordt voortgezet
- 6
Van suffragettes en bijlen
Conserveringstraject Nederlandse geïllustreerde publiekstijdschriften
- 7
Over conservering gesproken
- 8
Snippers

Redactie

Chantal Keijsper, Henriëtte Reerink,
Dennis Schouten

met bijdragen van:

Yoeri Barth, Barbara de Goederen
Metamorfoze Nieuws

ISSN 1387-084X, verschijnt 3x per jaar
Koninklijke Bibliotheek
Prins Willem-Alexanderhof 5
Postbus 90407, 2509 LK Den Haag
telefoon 070 314 03 73 / 070 314 03 19 /
070 314 04 39
fax 070 314 04 27

e-mail metamorfoze@kb.nl

Dankzij opnieuw toegekende subsidies van het Ministerie van OCenW kan het tweede traject van *Metamorfoze* in de lente van 2001 van start gaan.

In deze nieuwsbrief blikken we terug op de afgelopen vier jaar met onder meer uitgebreid nieuws over het Krantenproject en kijken we vooruit naar nieuwe projecten zoals de tweede periode BNB en de conservering van publiekstijdschriften. Dit alles op eigentijdse muziek van Jean-Michel Jarre, die met zijn artistieke metamorfose een plaatsje in deze nieuwsbrief veroverde.

Mei 2001

Een nieuwe lente en een nieuwe eeuw

**Hij werd veel ouder en zij zag bezijen
Zijn hoofd vergrijsen en zijn huid werd geel.
Gorter, *Mei***

In de negentiende eeuw maakte het boekbedrijf belangrijke veranderingen door en nam de productie van boeken, kranten en tijdschriften een grote vlucht. Deze stijging zette zich in de twintigste eeuw verder voort. Een combinatie van meer lezers en technische ontwikkelingen gaven het boekbedrijf een sterke impuls. Het boek werd meer en meer een massaproduct, dat nagenoeg geheel machinaal kon worden vervaardigd. De houten drukpers werd in de loop van de negentiende eeuw vervangen door de ijzeren handpers en later door de snelpers. Voor de handmatige papierproductie werd een papiermachine uitgevonden waarbij het papier niet langer in vellen maar aan rollen kon worden vervaardigd. Als laatste werd aan het begin van de twintigste eeuw ook voor het tijdrovende – en dus dure – zetten een letterzetmachine bedacht, die aan het einde van de twintigste eeuw plaatsmaakte voor het digitale zetten.

Met de introductie van hout als grondstof voor papier was het boekbedrijf enorm geholpen. Dat de duurzaamheid van dit nieuwe papier beduidend minder is dan dat van het lompenpapier kon men toen nog niet weten. Inmiddels weten we beter en wordt in het kader van *Metamorfoze* er alles aan gedaan om het papierverval uit de periode 1840-1950 tegen te gaan. In de eerste periode van het project Behoud Nederlandse Boekproductie (BNB) zijn inmiddels ruim 45.000 boeken uit de periode 1870-1899 geconserveerd en op microfilm gezet.

Een nieuwe lente

Vanaf 1840 werd nagenoeg al het papier uit houtpulp vervaardigd. Toch bleef men voor speciale uitgaven en deftige genres zoals poëzie nog wel het dure handgeschepte lompenpapier gebruiken. Het watermerk en de kettinglijnen moesten deze uitgaven extra cachet geven waarmee het luxeartikelen werden die zich onderscheidden van boeken gedrukt op het goedkopere houtpapier. Toen de eerste druk van het gedicht *Mei* van

Herman Gorter in een reguliere uitgave op houtpapier voor f 2,25 goed werd ontvangen, besloot uitgever Versluys vier jaar later om de tweede druk op handgeschept 'Hollandsch' papier uit te geven; de prijs bedroeg f 3,60. Ook de derde druk in 1900 verscheen op handgeschept papier. De literaire nalatenschap van Gorter met daarin het manuscript van *Mei* bevindt zich in het Letterkundig Museum en is in de eerste Metamorfozeperiode geconserveerd. De eerste twee drukken van Gorters gedicht uit de collectie van de KB werden tegelijkertijd in het project BNB verfilmd.

Een nieuwe eeuw

De Nederlandse boekproductie uit de jaren 1877-1899 kreeg vanwege de hoogste kwetsbaarheid van het papier prioriteit in de eerste BNB-fase. Hieraan hebben de UB Amsterdam, de UB Utrecht en de KB deelgenomen, waarmee een dekkingspercentage van 70 % van de totale Nederlandse boekproductie uit die periode werd bereikt.

Inmiddels is een tweede Metamorfozefase van start gegaan, waarin ook het BNB-project zal worden gecontinueerd. Op grond van de resultaten van het schade-inventariserend onderzoek naar papierverval in de periode 1840-1950 blijkt dat de papierkwaliteit in de periode 1900-1909 aanmerkelijk slechter is dan het papier uit de periode 1840-1869. Het tweede traject zal op grond daarvan prioriteit geven aan de conservering van boeken uit de periode 1900-1909. Daarmee is sprake van een natuurlijke voortzetting van het programma. Met de beschikbare gelden zullen circa 13.000 boeken geconserveerd kunnen worden. In 2004 zal dan in totaal 10% van het oorspronkelijk voor dit gehele project (1840-1950) geschatte aantal van 580.000 banden zijn geconserveerd. De UB Amsterdam neemt het voortouw en heeft inmiddels ruim 13.000 titels geselecteerd die in de komende vier jaar verfilmd gaan worden.

Chantal Keijsper

Metamorfozepublicaties 2001

Henk Porck: *Massaontzuring in de Koninklijke Bibliotheek: het vervolgtraject 1999-2000*

(Metamorfozepublicatie 10).

Jenny Mateboer en Dennis Schouten
De actualiteit van het verleden

(Metamorfozepublicatie 11).

Beide publicaties zijn gratis bij het BCB te verkrijgen en kunnen binnenkort ook op de Metamorfoze website worden geraadpleegd.

Jean-Michel Jarre? Is dat niet die man van die seventies-keyboards? Diezelfde man die wordt gezien als één van de grondleggers van de populaire hedendaagse elektronische muziek, samen met Tangerine Dream, Kraftwerk en Klaus Schulze?

Inderdaad, dat is hem. Zijn in 1976 verschenen *Oxygène* (Part. I-VI) geldt voor velen nog steeds als een eerste kennismaking met muziek die volledig gedomineerd wordt door mellotrons, synthesizers en andere elektronische apparatuur. Na *Oxygène* is Jarre voorna-

Metamorfozen

De metamorfose van Jean-Michel Jarre

melijk dezelfde muziek blijven maken. Nu eens culmineerde dat in megalomane concerten, dan weer eens in voortkabbelend klank-schalengedreutel, met als hoogtepunt/dieptepunt (doorhalen wat niet verlangd wordt) *Oxygène 2*.

Maar nu is er dan *Metamorphoses*, een verrassend eigentijds album vol trance- en wereldmuziek. Jarre is veranderd, en hoe! Het woord Metamorphoses is niet terug te vinden in de titels van de nummers, of in de teksten. De hele CD is één en al metamorfose. Wat het eerst opvalt is dat er gezongen wordt, in afgeronde songs. In het openingsnummer, *Je me souviens*, is nog een zing-sprekende Laurie Anderson te horen; in het daaropvolgende *C'est la Vie* zingt de Joods-Arabische Natacha

Atlas ondersteund door tabla's en Oosterse strijkinstrumenten in een fraaie mengelmoes van Frans, Engels en Arabisch de sterren van de hemel. Sterren komen nog een paar keer terug op deze CD, in de songs *Hey Gagarin* en *Millions of Stars*.

Ook de teneur van deze CD heeft een verandering ondergaan ten opzichte van het vroegere werk. Werd op de hoes van *Oxygène* de aardbol nog afgebeeld als een doodskop, halverwege Metamorphoses heeft Jarre een andere boodschap voor ons: *Tout est bleu*. Van ouderwets en vastgeroest naar modern en hip. Van synthesizer-klanktapijten naar trance- en wereldmuziek. Van doemdenken naar positivisme. De Metamorfose van Jean-Michel Jarre is compleet.

Joeri Barth

Metamorfoze in beeld

Krantenproject nadert voltooiing

De foto's laten het onverbiddelijk zien. Zo sta je nog tussen de stapels meer of minder rafelige kranten, zo hebben zij een gedaante-verandering ondergaan: van 160 meter krant naar ruim 2200 microfilms.

2300 doosjes

'Een leven in 29 doosjes', kopte *Metamorfoze Nieuws 9* in mei 2000, boven een artikel over de microverfilming van het archief van Johanna Naber. Inmiddels heeft op een andere schaal een dergelijke metamorfose plaatsgevonden. Bij het project Microverfilming landelijke dagbladen is 150 jaar wereldgeschiedenis teruggebracht tot 2300 doosjes.

Niet alleen schaal en materiaalsoort waren in dit geval anders, ook de aanpak week af. Veel instellingen bezitten kranten, maar de collecties zijn lang niet altijd compleet. Ook de staat van het papier wisselt nogal - hetzij door opslag onder niet-ideale omstandigheden, hetzij door sporen van gebruikers, die bijvoorbeeld consequent een stripverhaal of feuilleton uitknippen. Om nu voor eens en altijd een titel zo goed mogelijk te verfilmen, werden daarom zo compleet mogelijke sets samengesteld. Pagina voor pagina werd gecontroleerd, en waar nodig en mogelijk werd verwezen naar een ander exemplaar. De daarvoor benodigde kranten werden ruimhartig beschikbaar gesteld door andere bibliotheken, archieven, maar ook instellingen als het NIOD en het IISG, en een enkele keer de uitgeverij zelf.

Negen vrouwen

Anderhalve eeuw wereldnieuws in een paar duizend doosjes, dus. Nu was de wereld halver-

wege de negentiende eeuw iets kleiner dan nu. Zo opende de *Nieuwe Rotterdamse Courant* meestal met berichten uit de Tweede Kamer, stond daaronder de Engelsche, Duitsche en Fransche post, en volgden soms nog wat berichten uit Portugal en Italië. Neem bijvoorbeeld 1848. Naast uiteraard veel berichten over de grondwetswijziging, bestond het nieuws voor een groot deel uit militaire schermutelingen en handelingen van koningen en prinses. Af en toe vindt men tussen de Europese post een wat exotischer nieuwtje, zoals op 15 juli. 'Brieven van Tabreez melden, dat de waarschijnlijke troonopvolger in Perzië, zijnde een jeugdig prins van 16 jaren, onlangs benoemd tot gouverneur van Azerbaidjan, de voetstappen schijnt te zullen drukken van wijlen Fatteh Ali Schach, zijn overgrootvader van vaderszijde, want niet alleen heeft hij zelf reeds negen vrouwen genomen (gekozen uit de bevalligste dochteren van Circassië en Georgië), maar hij heeft tevens zijn koninklijken wil te kennen gegeven, dat zijn hofmaarschalk hem iederen donderdag eene nieuwe vrouw verschaffe, tot dat het getal van 365 vrouwen, waarvan zijn bovengenoemde overgrootvader zich voorzien had, voltallig zij.'

Welgeschapen zoon

Geen nieuws was ook nieuws in 1848. 'Mannheim, 29 Junij. Het laatste Avondblad behelst geen woord over het herstel der orde in Frankrijk; geheel dezelfde manier als te Warschau, waar de dagbladen gedurende langen tijd geene melding hoegenaamd maakten van de Februarij-revolutie.' Ook was er in de kranten plaats voor het klei-

nere nieuws. Familieberichten zijn niet alleen leuk voor de nakomeling die genealogisch onderzoek doet, maar ook voor de cultuurhistoricus. Wat te denken van de stijl, typisch voor die tijd, van een geboorteadvertentie: 'Heden verlost van een welgeschapen zoon, A.C. van Gulden, hartelijk geliefde echtgenoot van P.J. Vervloet. Rotterdam, 11 Julij 1848.'

Bulletje en Bonestaak

De krant oogt in 1848 nog zeer compact. In de loop van de tijd zien we de opmaak luchtiger worden. Er komen kopjes boven de stukken, foto's en na WO II rukt het gebruik van kleur op. Ook de inhoud van de krant is in de loop der jaren stukken luchtiger geworden. Er verschijnt steeds meer sport, kunst, letteren; maar ook feuilletons, en strips als de populaire *Bulletje en Bonestaak*.

Onderzoeksmogelijkheden te over dus, met kranten van uiteenlopende signatuur als de genoemde *Nieuwe Rotterdamse Courant*, *Het Volk* en *Het Nationale Dagblad*. De films zijn te raadplegen bij de Koninklijke Bibliotheek. Duplicaatfilms kunnen daar binnenkort ook besteld worden. Inmiddels is ook een aanzet gegeven tot het verder toegankelijk maken van het materiaal. In een proefproject zijn enkele kranten uit de *roaring twenties* gedigitaliseerd. In de loop van dit jaar moeten ze via Internet beschikbaar komen - maar dat leest u ongetwijfeld in een volgende aflevering van *Metamorfoze Nieuws*.

Barbara de Goederen

Foto's Koninklijke Bibliotheek

Metamorfoze, oud en nieuw

De strijd tegen het papierverval wordt voortgezet

Met een Z

In mei 1997 kwam een select gezelschap bibliothecarissen en collectiebeheerders bijeen in een vergaderzaal van de KB. Er zou gesproken worden over conserveringsprojecten in het kader van een nationaal programma. Misschien waren ze nieuwsgierig geworden vanwege de naam van dat programma, Metamorfoze met een Z. Wisten ze bij de KB niet hoe je dat woord spelde? Enkele sprekers gaven uitleg over het project en de voorwaarden waaraan instellingen moesten voldoen om voor subsidie in aanmerking te komen. Het gold alleen voor boeken en documenten uit de periode 1840-1950, de bedoeling was microverfilming en passieve conservering, en het materiaal moest aan het gebruik worden onttrokken. Er zou begonnen worden met twee trajecten: boeken en collecties. Bij boeken was er een extra beperking naar periode, 1870-1899 en bij collecties naar soort: alleen literaire collecties kwamen in aanmerking. Er waren nogal wat gefronste wenkbrauwen. Geen cent dus voor die door de muizen aangevreten unieke zestiende-eeuwse letterkundige handschriften, of voor die negentiende-eeuwse verzuurde historische collectie. Niets voor tijdschriften, kranten, of het in zeer slechte staat verkerende archief van die dichter uit de jaren vijftig.

Van Couperus

Maar daar stond iets tegenover: een wel zeer forse subsidie van 70%. Het was duidelijk dat de overheid haar verantwoordelijkheid nam voor het behoud van nationaal papieren erfgoed dat door verzuring werd bedreigd. Van de instellingen werd verantwoordelijkheid verwacht in de vorm van een eigen bijdrage van 30%. In het najaar van 1997 werden 25 projectvoorstellen ingediend voor conservering van literaire collecties voor een totaalbedrag van drie miljoen gulden. Daarbij was sprake van een brede landelijke spreiding: van Leiden tot Deventer en van Sittard tot Leeuwarden. Drie bibliotheken, de UB Amsterdam, de UB Utrecht en de KB, besloten bovendien te investeren in de conservering van hun boekencollectie uit de periode 1870-1899: het project Behoud Neder-

landse Boekproductie. De eerste fase van het programma Metamorfoze, met de Z van Couperus' gelijknamige roman, liep van 1997 tot 2000. Voor de literaire collecties volgden nog 4 projectrondes, in totaal werden er 102 projecten van zeer uiteenlopende aard en omvang uitgevoerd. Van het kleine, maar heel bijzondere archief van de Sittardse dichter Charles Beltjens in het Gemeentearchief Sittard tot aan megaprojecten als die voor de Verweycollecties van de UB Amsterdam en de Oude Kinderboeken van de Bibliotheek Rotterdam.

Ambitieuze plannen

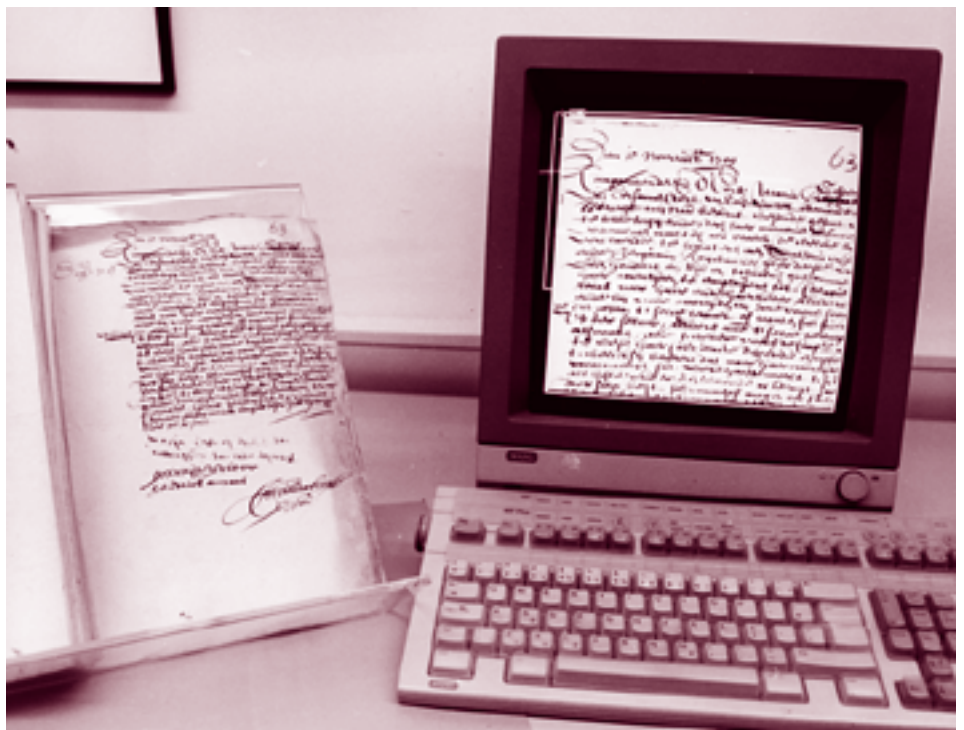
In 2000 waren 45.000 boeken, twee miljoen krantenpagina's, 15.000 kinderboeken, en drie miljoen unieke documenten op microfilm gezet. Hoewel dit ontzettend veel lijkt is het eigenlijk nog maar een heel bescheiden begin. Van de boeken is slechts 7,7% geconserveerd, van de literaire collecties 51%, van de kranten 6% en aan andere dan literaire collecties en tijdschriften is nog helemaal niets gedaan. Het was duidelijk dat Metamorfoze moest worden voortgezet. De plannen lagen daarvoor al klaar en eind 1999 had de KB daarvoor een subsidieaanvraag ingediend bij het Ministerie van OenW. In maart 2000 presenteerde de KB deze plannen aan de potentiële deelnemers.

De locatie was nu niet meer het bescheiden vergaderzaaltje van 1997, maar de aula van de KB en de overheadsheets hadden plaatsgemaakt voor professionele multimediapresentaties. Een entourage die paste bij de beoogde schaalvergroting van Metamorfoze. Het was misschien wel een beetje gewaagd om met ambitieuze plannen te komen op een moment dat er door de overheid nog geen 'hard' geld was toegezegd, maar in het najaar van 2000 bleek dat het politieke draagvlak voor Metamorfoze inmiddels breed genoeg was geworden om deze ambities te dragen.

Tien miljoen

In het kader van de cultuurnota 'Cultuur als confrontatie' werd zes miljoen beschikbaar gesteld om voort te gaan met de microverfilming van literaire collecties, en tevens om een begin te maken met het vergroten van de toegankelijkheid van dit materiaal door digitalisering. Daarnaast trok de directie Onderzoek en Wetenschapsbeleid wederom een bedrag uit om het traject Behoud Nederlandse Boekproductie voort te zetten. Vier miljoen voor het conserveren van gedrukte publicaties: boeken en tijdschriften. Tien miljoen. Een mooi bedrag, maar veel minder dan de achttien miljoen van 1997. En zeker

Nieuwe technieken. Foto Koninklijke Bibliotheek

niet voldoende om de gemaakte plannen te verwezenlijken. Er lagen gedegen rapporten waarin collecties van groot nationaal en internationaal cultuurhistorisch belang in Nederlandse bibliotheken en verwante instellingen in kaart waren gebracht. Het ging hier om instellingen die graag mee wilden doen aan Metamorfoze en die door het leveren van gevens verwachtingen waren gaan koesteren.

En nog eens tien miljoen

Aan deze verwachtingen kon worden tegemoetgekomen toen uit de Najaarsnota nog eens 10 miljoen beschikbaar werd gesteld. Hier moegen de inspanningen van het Nationaal Bibliotheekfonds (NBF) niet onvermeld blijven. Onder voorzitterschap van voormalig staatssecretaris F. Grapperhaus, ijvert deze groep al enkele jaren voor een grootschalige aanpak van het conserveringsprobleem, en heeft er veel toe bijgedragen de politiek van de noodzaak daarvan te doordringen. Het inmiddels door het Ministerie van OCenW goedgekeurde beleidsplan van de KB behelst microverfilming, zuurvrije verpakking en verantwoorde opslag van 13.000 boeken uit de periode 1900-1909, 35 oude geïllustreerde publikstijdschriften, 50 collecties van cultuurhistorisch belang en internationale waarde en microverfilming van nog eens 50 literaire collecties en gedeeltelijke digitalisering daarvan. Om deze doelstelling te bereiken is natuurlijk de medewerking van de bibliotheken, archieven, musea en documentaire informatie-instellingen nodig die deze collecties beheren. Want alleen met een gezamenlijke inspanning kan het papieren erfgoed van de ondergang worden gered.

Collecties

Hoe gaan we dat doen? Tweemaal per jaar is er weer de mogelijkheid om projectvoorstellen in te dienen, in januari en juni. Voor 2001 is de eerste ronde in mei. Collecties die inmiddels zijn geïnventariseerd komen voor conservering in aanmerking. Omdat de totale kosten van conservering van alle geïnventariseerde collecties hoger zijn dan de beschikbare gelden, heeft het BCB in het beleidsplan prioriteiten gesteld. Bij de cultuurhistorische collecties zal voorrang worden gegeven aan topcollecties van groot nationaal belang, met de zogenaamde A-status in het rapport vermeld. Verder zal

de nadruk worden gelegd op collecties die uniek of bijzonder materiaal bevatten, om overlap met het traject Behoud Nederlandse Boekproductie te vermijden.

De internationaal waardevolle collecties komen alle voor conservering in de komende periode in aanmerking. Gezien de omvang van sommige van deze collecties en het totaal aan beschikbare subsidies zullen hier wel keuzes moeten worden gemaakt. Van een aantal collecties zal het meest bedreigde gedeelte als eerste worden aangepakt. De uitvoering van dit traject zal in nauw overleg met de betrokken instellingen plaatsvinden

Digitalisering

Bij literaire collecties is enerzijds sprake van een voortzetting van de huidige praktijk, anderzijds is er een nieuw element in de vorm van digitalisering, op basis van de microfilms. Hiervoor komen zowel nieuwe, als reeds geconserveerde collecties in aanmerking. Niet al het materiaal leent zich in dezelfde mate voor digitalisering. De mogelijkheid bestaat delen van verfilmde collecties te digitaliseren. In het traject Literaire Collecties wordt gebruik gemaakt van een recente update van de lijst die ook in 1997-2000 is gehanteerd. Andere collecties, die aan alle voorwaarden voldoen, kunnen te allen tijde worden aangemeld. De procedures blijven min of meer gelijk aan die van de afgelopen vier jaar. Het BCB zorgt voor advies en ondersteuning, beoordeelt formeel de projectvoorstellen en begeleidt en controleert de uitvoering van de projecten. De Beoordelingcommissie toetst de projectvoorstellen inhoudelijk.

Boeken en tijdschriften

Het project Behoud Nederlandse Boekproductie (BNB) wordt voortgezet met de periode 1900-1909. De UB Amsterdam is inmiddels met de selectie van de titels begonnen. Aan dit traject zal verder ook door de KB worden deelgenomen. De beproefde methodiek blijft gehandhaafd.

Er zal tevens gestart worden met de conservering van tijdschriften, waarbij de reeds geïnventariseerde geïllustreerde publikstijdschriften voorop zullen lopen. Het tijdschriftenproject, waaraan elders in deze nieuwsbrief een aparte bijdrage is gewijd, sluit wat betreft methodiek aan bij het recent uitgevoerde

Nieuwe collecties. Uit: Marja Keyser. *Het circus komt*. Amsterdam, 1981 (Grafisch Nederland, 1981).
Foto Koninklijke Bibliotheek

krantenproject. De conservering van kranten maakt daarom even pas op de plaats, maar zal worden voortgezet als er extra middelen komen.

Honderd jaar geschiedenis

En dat die extra middelen er komen, is niet uitgesloten. Metamorfoze werkt: het draagvlak is er, de methodiek is beproefd en geldt internationaal als voorbeeld, de organisatie staat en de samenwerking tussen de instellingen is uitstekend.

Honderd jaar geschiedenis. Daar gaat het om. De opwinding rond de wereldtitelstrijd schaken tussen Euwe en Aljechin, de gedachten van Vincent van Gogh, de positie van de Chinezen in Indonesië, mode in de *roaring twenties*, de publieke opinie en het opkomend fascisme, de geschiedenis van de arbeidersbeweging, de emancipatie van de vrouw, ontwikkelingen in de lichte muziek in de negentiende en twintigste eeuw, het ontstaan van Multatuli's *Max Havelaar*, Gorters *Mei of De Avonden* van Gerard Reve. Toekomstige generaties moeten kennis kunnen nemen van wat er is gebeurd in deze belangrijke periode, en toegang hebben tot de oorspronkelijke bronnen. Daar gaan we voor zorgen.

Dennis Schouten

Van suffragettes en bijen

Conserveringstraject Nederlandse geïllustreerde publiekstijdschriften

In maart 2001 verscheen *Metamorfoze*-publicatie nr. 9 van de hand van J. Mateboer en D. Schouten: *De actualiteit van het verleden. Conservering en digitalisering van Nederlandse tijdschriften. Inventarisatie, selectie en prioritering*. Op basis van dit rapport heeft het ministerie van OCenW 2 miljoen gulden toegekend aan *Metamorfoze* ten behoeve van conservering van Nederlandse tijdschriften uit de periode 1840-1950. Het beschikbare geld is niet toereikend om alle Nederlandse tijdschriften uit die periode te verfilmen. Daarom is gekozen voor verfilming van een aantal langer lopende Nederlandse geïllustreerde publiekstijdschriften.

Nederlandse cultuur

De keuze is gevallen op Nederlandse geïllustreerde publiekstijdschriften met een algemene inhoud omdat deze tijdschriften over het algemeen in slechtere staat verkeren dan vakbladen of wetenschappelijke tijdschriften. Er is altijd veel belangstelling voor dit type tijdschriften geweest aangezien ze een levendig en gedetailleerd beeld geven van allerlei aspecten van de Nederlandse cultuur. Dit tijdschriftenmateriaal wordt dan ook veelvuldig aangevraagd bij bibliotheken en aanverwante instellingen, hetgeen het risico op verval verhoogt. Om tot een hanteerbare hoeveelheid voor conservering te komen, is besloten een selectie toe

te passen die zich beperkt tot tijdschriften die minstens 25 jaar achter elkaar zijn gepubliceerd in de periode 1840-1950. Een lange aansluitende doorlooptijd kan namelijk een indicatie voor het belang van het tijdschrift zijn. Het selectiecriteria heeft zich verder toegespitst op tijdschriften met een landelijke spreiding, analoog aan het beleid dat de afgelopen vier jaar ten aanzien van de kranten is gevolgd. Aan de hand van bovenstaande criteria is een lijst van 35 Nederlandse geïllustreerde publiekstijdschriften opgesteld die de komende twee jaar verfilmd zullen gaan worden.

Complex

Tijdschriften zijn in elk opzicht lastige publicaties voor bibliotheken en andere instellingen met een bewaarfunctie. Ze komen soms onregelmatig of helemaal niet binnen bij bibliotheken, hun verschijningsfrequentie kan fluctueren en niet zelden veranderen tijdschriften van naam of formaat. Voor het project zal er lering getrokken kunnen worden uit het krantenproject van *Metamorfoze*. Tijdschriften kunnen niet zoals boeken verfilmd worden. De opnames moeten in halftoon gemaakt worden omdat in tijdschriften vaak naast tekst ook ongerasterde foto's zijn opgenomen. Er zal goed op de densiteit, scherpte en belichting gelet moeten worden om de contrasten zo goed mogelijk te laten uitkomen.

Haagsche Vrouwenkroniek

Een van de tijdschriften op de lijst van 35 is *De Haagsche vrouwenkroniek*. *Weekblad voor de ontwikkelde vrouw* dat verscheen tussen 1913 en 1942 en grotendeels in de KB aanwezig is. Ook het IIAV, het Gemeentearchief Den Haag en het Letterkundig Museum hebben een (gedeeltelijke) set. Dit tijdschrift bevindt zich in slechte staat en zal als 'pilot' dienen voor het tijdschriftenproject.

De Haagsche vrouwenkroniek is een van de vele vrouwtijdschriften die aan het eind van de 19de en begin van de 20ste eeuw, de periode waarin de emancipatie haar intrede deed, werden opgericht. Het is gewijd aan allerlei vrouwenzaken, variërend van handwerken en paardrijden tot mode, liefdadigheid, cultuur en politiek. Het tijdschrift richtte zich niet alleen op Haagse aangelegenheden en noemde zich met recht *Weekblad voor de ontwikkelde vrouw*. In de eerste jaren van de oprichting zijn er bijvoorbeeld veel artikelen gewijd aan het vrouwenkiesrecht. Algemene beschouwingen over het onderwerp staan naast verslagen van regionale bijeenkomsten. In de aflevering van 25 maart 1914 staat een foto afgebeeld van het nog ongehavende schilderij van de *Venus van Velazquez* dat in de National Gallery in Londen hangt en dat een week eerder door de Engelse suffragette Mary Richardson met een bijl werd vernield. Bij *De Haagsche vrouwenkroniek* was men een voorstander van het vrouwenkiesrecht, maar dit soort destructieve praktijken ging de redactie te ver; de actie werd in scherpe bewoordingen veroordeeld.

Henriëtte Reerink

Binnenkort kunnen de betrokken instellingen en bibliotheken een mailing van *Metamorfoze* verwachten over het project.

Links: *De Haagsche vrouwenkroniek* 2 (1914) 25 maart, p. 2.

Rechts: *De Haagsche vrouwenkroniek* 2 (1914) 1 april, p. 1.

Foto's Koninklijke Bibliotheek

Over conserveren gesproken

In 1996 verscheen het rapport *Papieren erfgoed in Nederlandse bibliotheken*. Hierin wordt aan de hand van een aantal selectiecriteria voorgesteld op welke wijze het conserveringsprobleem dat de oudere collecties in Nederlandse bibliotheken bedreigt, kan worden aangepakt. Als conserveringsmethode wordt voorgesteld: microverfilming, zuurvrije verpakking, optimale opslag en onttrekking aan het gebruik. Deze maatregelen moeten het verzuringsproces remmen en verder verval van het materiaal voorkomen. Het restaureren in het kader van Metamorfoze beperkte zich in de afgelopen vier jaar tot die werkzaamheden die noodzakelijk zijn voor een goede verfilming. In de komende jaren zal deze werkwijze worden voortgezet, waarbij bovendien het digitaliseren op basis van microfilms zal worden geïntroduceerd.

Van Dale

Conserveren, restaureren, preserven, wat verstaan we nu precies onder die begrippen? In 1872 komen ze alledrie voor in de tweede druk van Van Dale. Onder *conserveren* wordt verstaan: 'bewaren, behouden; in acht nemen, zorg dragen voor', onder *restaureren*: 'herstellen' en de term *preserven* wordt gedefinieerd als: 'behoeden, bewaren'. Deze definities zijn in de laatste, dertiende druk van Van Dale (1999) enigszins gewijzigd en uitgebreid waaruit een toenemende aandacht en zorg voor het culturele erfgoed spreekt. Zo staat er

in de dertiende druk van Van Dale: *conserveren*: '1. in stand houden; in goede conditie houden; 2. behoeden; 3. voor bederf bewaren', *restaureren*: '(m.b.t. bouwwerken met (kunst-)historische waarde, kunstvoorwerpen) in de vroegere toestand herstellen'. De definitie van *preserven* is in de laatste druk van Van Dale ongewijzigd gebleven: 'behoeden voor, *syn.* bewaren'.

Van restaureren naar conserveren

Tussen de tweede en laatste druk van de Van Dale is er nationaal en internationaal het nodige onderzoek gedaan naar conserveringsaspecten en restauratietechnieken. De resultaten van deze studies hebben in instellingen geleid tot betere bewaaromstandigheden van de collecties en een bewustwording van de bedreigingen, zoals bijvoorbeeld temperatuurwisselingen, luchtvochtigheid en licht. Daarnaast wordt een conserverende handeling als het ontzuren van papier verder ontwikkeld en op kleine schaal in instellingen al toegepast. Het voorkomen van schade aan de gehele collectie - aangeduid met de Angelsaksische term *preservation* - is inmiddels een begrip geworden. Door deze ontwikkelingen is de aandacht in de jaren negentig steeds meer verschoven van objectniveau (het restaureren) naar collectie-niveau (het conserveren). Het zijn niet langer louter de topstukken in collecties die met alle zorg omringd worden, ook de vele 'overige'

Links: De restaurator in zijn atelier.

Rechts: Boeken geconserveerd in het kader van Metamorfoze.

Foto's Koninklijke Bibliotheek

documenten worden geconserveerd en voor de toekomst bewaard. Hieronder zullen ongetwijfeld nieuwe parels aangetroffen worden, die behoud en behouden dienen te worden.

Chantal Keijsper

Relevante literatuur

Jenny Mateboer, *Papieren erfgoed in Nederlandse bibliotheken*. Den Haag 1996. Intern rapport KB.

W.J.Th. Smit, 'De conservering en restauratie van archief- en bibliotheekmateriaal', in: *Informatiewetenschap 15* (2000) oktober, p. 1-25. Hierin is een uitgebreide literatuurlijst met nationale en internationale studies opgenomen alsook een lijst met adressen van instellingen en bedrijven die zich met conserveren en restaureren bezighouden.

Adressen

Instituut Collectie Nederland

<http://icn.nl>

Koninklijke Bibliotheek

<http://www.kb.nl>

Snippers

Beoordelingscommissie

De Beoordelingscommissie Meta-morfoze zal ook in de periode 2001-2004 haar activiteiten voortzetten. De commissie werd in december 2000 door de minister van OCenW opnieuw benoemd met een iets uitgebreide taakstelling. Naast de beoordeling van projectvoorstellen en informele tussentijdse evaluaties van het programma, heeft de commissie ook tot taak de jaarlijkse activiteitenplannen van het BCB goed te keuren en draagt de uiteindelijke verantwoordelijkheid voor een formele evaluatie van de tweede fase als geheel. De commissie kent twee personele wijzigingen: de heer A.J. Hovy, directeur van de Bibliotheek

Arnhem zal worden opgevolgd door mevrouw dr. A.F. Skolnik-Kooiman, directeur van de stadsbibliotheek Haarlem. Drs. C. de Wolf wordt als secretaris opgevolgd door H.J. Jansen, hoofd van de afdeling Onderzoek & Netwerkinformatie van de KB. Prof. P.J.D. Drenth zal ook de komende vier jaar als voorzitter van de Beoordelingscommissie optreden en de commissie zal verder weer bestaan uit prof.dr. J.M.A. Hemels, prof.dr. P.G. Hoftijzer, prof.dr. L. Leertouwer, drs. F. Maarschalkerweerd en mevr. prof.dr. M.A. Schenkeveld-Van der Dussen. De commissie zal in deze samenstelling op 6 juni voor het eerst bijeenkomen om de projectvoorstellen van

mei 2001 te beoordelen en te adviseren over het activiteitenplan 2001.

Projectvoorstellen

Tot 18 mei kunnen projectvoorstellen worden ingediend voor de Literaire Collecties en de Cultuurhistorische Collecties, waar de komende vier jaar resp. 6 en 4,2 miljoen gulden voor beschikbaar is gesteld.

Instellingen kunnen altijd een beroep doen op het BCB voor advies en ondersteuning bij het opstellen van projectvoorstellen en -begrotingen. Het BCB ziet uw reactie en projectvoorstellen met belangstelling tegemoet.

Voor meer informatie over het programma:

Koninklijke Bibliotheek
Bureau Conservering Bibliotheekmateriaal
Postbus 90407
2509 LK Den Haag

Drs. D. Schouten

(Cultuurhistorische Collecties/
Internationaal waardevolle Collecties)
telefoon: 070 314 03 73
e-mail: dennis.schouten@kb.nl

Drs. H. Reerink

(Literaire Collecties/
Conservering Tijdschriften)
telefoon: 070 314 03 19
e-mail: henriette.reerink@kb.nl

Drs. C. Keijsper

(Behoud Nederlandse Boekproductie /
communicatie en publiciteit)
telefoon: 070 314 04 39
e-mail: chantal.keijsper@kb.nl

fax : 070 314 04 27

Personele wijzigingen

Een nieuwe fase in het programma met nieuwe gezichten. Ingeborg Verheul heeft na vier jaar Metamorfoze gekozen voor een andere functie binnen de afdeling Onderzoek & Netwerkinformatie (O&N) van de KB waar Metamorfoze is ondergebracht. Ingeborg heeft een belangrijke rol in de eerste fase van Metamorfoze gespeeld. Vooral haar vele activiteiten op het gebied van publiciteit en communicatie hebben Metamorfoze een herkenbaar gezicht en een breed draagvlak gegeven. Ingeborg is opgevolgd door Chantal Keijsper. Chantal was adjunct-conservator Handschriften bij de UB Amsterdam en heeft daar de nodige Metamorfoze-ervaring opgedaan met de literaire collecties. Zij zal zich de komende vier jaar gaan bezighouden met de landelijke coördinatie van het traject Behoud Nederlandse Boekproductie, communicatie en publiciteit en het secretariaat van de Beoordelingscommissie. De coördinatie van het traject Literaire Collecties zal de

komende vier jaar in handen zijn van Henriëtte Reerink. Zij was beheerder van de Schaakcollectie en medewerkster Handschriften bij de afdeling Bijzondere Collecties van de KB. Henriëtte zal ook het nieuwe project conservering Tijdschriften onder haar hoede nemen. Zij zal daarbij kunnen profiteren van de ervaringen opgedaan bij het Krantenproject, dat onder de deskundige leiding van Barbara de Goederen tot een goed einde is gebracht. Ook Barbara verlaat het Metamorfozeteam, en hier past een woord van waardering voor haar grote inzet voor dit lastige en veelomvattende project. Barbara blijft als projectcoördinator werkzaam bij de KB. En dan de vertrouwde gezichten in de tweede Metamorfoze-periode. Dennis Schouten neemt de taken van Hans Jansen over als projectleider Metamorfoze. Daarnaast zal hij als landelijk projectcoördinator fungeren voor de trajecten Cultuurhistorische en Internationaal waardevolle collecties. Een constante factor is deskundigheid, op het gebied

van massaconservering, microverfilming en digitalisering. Wim Smit, hoofd van de afdeling Conservering & Optische technieken van de KB is een pijler waarop een groot deel van Metamorfoze rust, zeker op het vlak van technische uitvoering van conserveringsprojecten. Wim blijft als consultant deel uitmaken van het Metamorfozeteam en geeft tevens leiding aan de verfilmings- en digitaliseringsactiviteiten van de KB ten behoeve van het programma.

Personalia

Yoeri Barth is voormalig medewerker van het Krantenproject van de KB en is thans werkzaam bij de hoofdafdeling Gebruikersdiensten van de KB.
Barbara de Goederen is projectleider van het Krantenproject van de KB.

vlnr: Wim Smit, Dennis Schouten, Henriëtte Reerink, Chantal Keijsper

